

Bang voor de bom

Nederland en het NAVO-dubbelbesluit 1979-1985

Begin jaren tachtig veroorzaakte een plan van de NAVO om op Vliegbasis Woensdrecht 48 kruisraketten met kernkoppes te plaatsen groot rumoer in Nederland. In Amsterdam en Den Haag werden enorme antikernwapendemonstraties georganiseerd. Een volkspetitionnement tegen de kruisraketten werd door miljoenen Nederlanders ondertekend. Als gevolg van het massale protest stelde de regering het besluit tot plaatsing keer op keer uit.

Kleio gaat wat dieper in op de verplichte voorbeelden. Met behulp van deze achtergrondinformatie kunt u uw leerlingen nog beter voorbereiden op de examenstof. Een serie om te bewaren dus. Dit artikel geeft achtergrondinformatie bij het verplichte voorbeeld *Demonstratie tegen kernwapens in Amsterdam (1981)*.

Remco van Diepen is historicus en onderzoeker bij Erfgoedpark Batavialand in Lelystad.

In 1949 werd Nederland lid van de NAVO en brak het door dit besluit met de vooroorlogse neutraliteitspolitiek. Nederland ontpopte zich al spoedig tot een van de trouwste bondgenoten van de Verenigde Staten, de leidende mogendheid binnen de alliantie. Dit verbond resulteerde al aan het einde van de jaren vijftig in de plaatsing van Amerikaanse kernwapens op Nederlands grondgebied. Toen dat enkele jaren later bekend werd, ontstond er in Nederland maar weinig rumoer. Dit was opvallend, aangezien er in Groot-Brittannië en Bondsrepubliek Duitsland destijds al grote protestmarsen tegen kernbewapening werden georganiseerd.

Eind jaren zestig groeide vooral bij progressieve jongeren de kritiek op de Atlantische loyaliteit van de regering. De Verenigde Staten werden door veel *babyboomers* niet gezien als beschermer tegen het Rode Gevaar, maar als een imperialistische en agressieve mogendheid. Daar kwam nog bij dat rond 1970 de scherpste kantjes van de Koude Oorlog begonnen te slijten. De Amerikaanse president Richard Nixon en de West-Duitse bondskanselier Willy Brandt streefden naar ontspanning (detente) in de verhoudingen tussen Oost en West. Ook onderhandelden de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie over wapenbeheersing.

In 1977 werd bekend dat de Verenigde Staten, ondanks de detente, een nieuw kernwapen aan het ontwikkelen waren: de neutronenbom. In Nederland organiseerde de CPN vervolgens een actie tegen dit wapen. De neutronenbom werd afgeschilderd als het 'meest sinistere wapen' in de wereldgeschiedenis, omdat het 'mensen doodde maar gebouwen liet staan'. Het Comité Stop de Neutronenbom, dat door de CPN was opgericht, kreeg veel steun van de



bevolking; een manifest tegen de stationering van neutronenbommen werd door 1,2 miljoen Nederlanders ondertekend. Vanwege de protesten in Nederland en andere West-Europese landen besloot de Amerikaanse president Jimmy Carter voorlopig af te zien van productie van het neutronenwapen.

Apocalyps

Nog voordat de eerste berichten over de neutronenbom Nederland hadden bereikt was het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV), een adviesorgaan van de grote Nederlandse kerken op het gebied van vrede en veiligheid, een campagne begonnen tegen de kernbewapening. Het motto van deze campagne was: 'Help de kernwapens de wereld uit, om te beginnen uit Nederland.' Volgens het IKV was het onvermijdelijk dat de wapenwedloop vroeg of laat op een nucleaire apocalyps zou uitdraaien. Nederland moest een

Vredesdemonstranten op het Malieveld in Den Haag dragen kruisraketten op hun hoofd. Bij deze demonstratie kwamen 550.000 mensen demonstreren tegen plaatsing van de kernwapens, 29 oktober 1983. Foto: Rob Bogaerts, Anefo, Nationaal Archief.



initiatief nemen om deze dreigende catastrofe af te wenden. Het land kon volgens het IKV een belangrijk gebaar maken door de Amerikanen te verzoeken hun kernwapens uit Nederland weg te halen. Dit goede voorbeeld zou, naar het IKV verwachtte, in Oost en West door andere Europese landen worden nagevolgd.

Terwijl het rumoer over de neutronenbom nog niet eens was verstomd, bereidde de NAVO de stationering van nog meer nieuwe kernwapens voor. Het plan werd gepresenteerd als reactie op de plaatsing van een nieuw kernwapen voor de middellange afstand (1.000 tot 5.000 kilometer) door de Sovjet-Unie: de SS-20. Vooral de sociaaldemocratische West-Duitse bondskanselier Helmut Schmidt had aangedrongen op een tegenreactie van de NAVO. Afgesproken werd dat Nederland, Groot-Brittannië, België, West-Duitsland en Italië in totaal 572 kernwapens voor de middellange afstand zouden stationeren. Nederland zou 48 kruisvluchtwapens (kruisraketten) plaatsen. Dit zijn onbemande vliegtuigen, voorzien van een kernkop.

De meeste westerse regeringsleiders realiseerden zich maar al te goed dat er bij de publieke opinie in West-Europa verzet zou ontstaan tegen de plaatsing

van nieuwe kernwapens. Vandaar dat de NAVO in december 1979 een tweeledig besluit (dubbelbesluit) nam. Het voornemen 572 middellange afstands-wapens te plaatsen werd gecombineerd met een aanbod aan Moskou om te onderhandelen over wapenbeheersing. Het IKV zag de tweede component van het dubbelbesluit als een wassen neus. De christelijke vredesbeweging slaagde erin de linkse partijen en de progressieve vleugel van het CDA tegen de plannen van de NAVO te mobiliseren. Onder druk van deze tegenstand zag het eerste kabinet-Van Agt zich genoodzaakt een voorbehoud te maken bij het NAVO-dubbelbesluit. De Nederlandse regering erkende dat het nodig was een antwoord te geven op de stationering van de SS-20's. Desondanks zou Nederland pas eind 1981 besluiten of het daadwerkelijk tot plaatsing van de 48 kruisraketten zou overgaan. Of Nederland wel of niet zou plaatsen was afhankelijk van de voortgang van de onderhandelingen met de Sovjet-Unie.

Het IKV, dat had gehoopt dat Nederland het plaatsingsbesluit ronduit zou verwerpen, was diep teleurgesteld door de tweeslachtige houding van de regering. Het sloot vervolgens een coalitie met andere vredesorganisaties, variërend van christen-pacifisten tot en met radicale anarchisten. Deze 'brede vredesbeweging' begon een felle campagne tegen het NAVO-dubbelbesluit. Hét gezicht van deze campagne was Mient Jan Faber, de secretaris van het IKV. De samenwerking tussen de verschillende vredesorganisaties bleek een daverend succes. In 1981 slibde het centrum van Amsterdam dicht toen ongeveer 400.000 demonstranten luidkeels blijk gaven van hun afkeer van de kernbewapening. In 1983 volgde een tweede demonstratie in Den Haag, die zelfs een half miljoen mensen op de been bracht. Hierbij moet wel worden gezegd dat de woede van de meeste demonstranten zich richtte tegen het NAVO-dubbelbesluit en niet tegen de stationering van de SS-20's, die daaraan vooraf was gegaan.

Behalve de twee grote demonstraties waren er begin jaren tachtig honderden andere openlijke manifestaties van maatschappelijke onvrede: bidstonden, ►

Links: Mient Jan Faber op het congres van het Komitee Kruisraketten Nee in Rotterdam, 22 februari 1986. Foto: Rob Croes, Anefo, Nationaal Archief. Onder: Vredesmars in Amsterdam met ongeveer 400.000 deelnemers die protesteren tegen de kernwapens, 21 november 1981. Foto: Rob Croes, Anefo, Nationaal Archief.



'vredesactiekampen' bij Vliegbasis Woensdrecht (de beoogde locatie van de kruisraketten), werkonderbrekingen, scholierenstakingen, bezettingsacties, blokkades en hongerstakingen. Het leek er soms op dat heel Nederland in de ban was van de bom.

Hollanditis

De strijd tegen de kruisraket werd niet alleen op straat uitgevochten. Kranten en opinietijdschriften stonden er jarenlang bol van. Opvallend was de vinnigheid waarmee voor- en tegenstanders van plaatsing elkaar te lijf gingen. Soms leek het wel alsof er in Nederland een religieuze oorlog woedde. Tijdens vergaderingen van diverse kerkgenootschappen werden felle debatten gevoerd over de vraag of het kernwapen wel of niet in strijd was met de Schrift.

'Het leek er soms op dat heel Nederland in de ban was van de bom'

Veel vredesactivisten schenen te geloven dat de komst van de 48 kruisraketten de eerste stap zou zijn op weg naar de Derde Wereldoorlog. De columnist en socioloog Bart Tromp, lid van de PvdA en criticus van de vredesbeweging, zei jaren later over die tijd: 'Iedereen leek in een roes. (...) Huwelijken liepen op de klippen, mensen sprongen voor de trein uit angst voor de bom.'

Ter rechterzijde van het politieke spectrum werd de opmars van de vredesbeweging met argwaan bekeken. Critici vonden dat de vredesactivisten te weinig oog hadden voor de assertieve buitenlandse politiek van de Sovjet-Unie en haar imperialistische optreden in Oost-Europa. In de zomer van 1981 introduceerde

de neoconservatieve Amerikaanse publicist Walter Laqueur de term 'Hollanditis'. Dit hield volgens Laqueur in dat Nederland dreigde terug te vallen in vooroorlogse neutraliteitstendensen. Bovendien was volgens hem het gevaar groot dat Nederland andere NAVO-landen zou besmetten met zijn 'Hollandse ziekte'.

Ook in politiek Den Haag zorgden de kruisraketten voor felle strijd. De PvdA was mordicus tegen de plaatsing van nieuwe kernwapens in Nederland. In het CDA neigde weliswaar een meerderheid naar plaatsing, maar de partijleiding moest rekening houden met een linkervleugel die sympathiseerde met het IKV. In december 1981 stelde het tweede kabinet-Van Agt, bestaande uit CDA, PvdA en D66, het plaatsingsbesluit opnieuw uit, formeel omdat de onderhandelingen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie nog niet waren begonnen. In de winter van 1983 namen West-Duitsland, Groot-Brittannië en Italië een definitief plaatsingsbesluit. Het eerste kabinet van Ruud Lubbers, bestaande uit CDA en VVD, volgde dit voorbeeld niet. De VVD was voor plaatsing, maar het CDA was nog steeds verdeeld; zelfs de minister-president kon weinig enthousiasme opbrengen voor de komst van nieuwe kernwapens. In juni 1984 toverde Lubbers een bijzonder ingewikkeld compromis uit zijn hoge hoed. Kern daarvan was dat Nederland het stationeringsbesluit uitstelde tot 1 november 1985. Of Nederland die dag zou besluiten tot het plaatsen van kruisraketten (en zo ja, hoeveel) hing af van twee factoren. De eerste was de voortgang van de wapenbeheersingsonderhandelingen, en de tweede was de omvang van het Sovjetarsenaal aan SS-20-raketten.

Het 'grootste orkest aller tijden' houdt een muzikaal protest bij Vliegbasis Woensdrecht, 31 mei 1984. Foto: Marcel Antonisse, Anefo, Nationaal Archief.





Interne onenigheid

De brede vredesbeweging kon grote successen op haar conto schrijven. Niet alleen kreeg ze honderduizenden demonstranten op de been, ook wist ze de regering ertoe te bewegen het plaatsingsbesluit enkele malen uit te stellen. Daar stond tegenover dat de interne onenigheid na verloop van tijd toenam. De radicale organisaties binnen de brede vredesbeweging pleitten voor burgerlijke ongehoorzaamheid, mocht de regering alsnog tot plaatsing van kruisraketten besluiten. Faber was daar geen voorstander van. De vredesbeweging moest volgens hem het gesprek aangaan met de regering. Die laatste moest immers overtuigd worden van de gedachte dat de volledige denuclearisatie van Nederland een eerste stap naar wereldwijde kernontwapening zou kunnen zijn. Oproepen tot blokkades of stakingen om het uitvoeren van overheidsbesluiten te frustreren waren volgens Faber alleen maar contraproductief. Verder keerde een deel van de vredesbeweging zich tegen pogingen van Faber om relaties aan te knopen met dissidente groepen in het Oostblok. Faber meende dat een eventueel besluit van Nederland om tot volledige nucleaire ontwapening over te gaan, aan de andere kant van het IJzeren Gordijn moest worden nagevolgd. Onafhankelijke (dus niet aan de overheid gelieerde) vredesactivisten in bijvoorbeeld de DDR, Polen en Tsjechoslowakije moesten de ruimte krijgen druk op hun eigen regeringen uit te oefenen. Faber vond dat de niet-officiële vredesorganisaties in het Oostblok daarbij de steun van de westerse vredesbeweging verdienden. Zijn critici geloofden echter dat bemoeienissen met de interne politiek van de Oostbloklanden de aandacht maar afleidden van de strijd tegen de 48 kruisraketten.

Dat een groot deel van de Nederlandse bevolking weinig zag in de stationering van de kruisvluchtwapens bleek nog eens in 1985, toen het Komitee Kruisraketten Nee (een initiatief van de vredesorganisaties, enkele linkse partijen en de FNV) een 'volkspetitionnement' organiseerde. Deze petitie tegen de kruisraket werd door maar liefst 3,75 miljoen Nederlanders ondertekend. Toch leek het er halverwege de jaren tachtig op dat bij het grote publiek de belangstelling voor het kernwapenvraagstuk begon af te nemen. Dit kwam deels door het aantreden van de jonge en frisse Sovjetleider Michail

Gorbatsjov, die zich bereid toonde met het Westen te onderhandelen over bewapeningsvraagstukken en andere onderlinge problemen. Toch bleven de onderhandelingen over wapenbeheersing vooralsnog vruchteloos.

Op 1 november 1985 gaf de Nederlandse regering de Amerikanen, na bijna zes jaar van felle debatten, toestemming de 48 kruisraketten in te vliegen. De campagne van de vredesbeweging was mislukt. Het besluit van het kabinet-Lubbers werd door haar dan ook met grote teleurstelling ontvangen. De reactie van de bevolking was echter tamelijk onverschillig. De door sommigen voorspelde volksopstand kwam er niet. Sterker nog, het CDA van Lubbers haalde bij de verkiezingen van mei 1986 een monsteroverwinning. De brede vredesbeweging viel daarna snel uiteen. De commotie rond het dubbelbesluit kreeg twee jaar na het plaatsingsbesluit alsnog een *happy end* toen de Amerikaanse president Ronald Reagan en Gorbatsjov in december 1987 een akkoord tekenden dat voorzag in de verwijdering van alle Amerikaanse en Russische middellange-afstandswapens uit Europa. De 48 kruisraketten zijn dus nooit op Vliegbasis Woensdrecht aangekomen. Volgens de journalist W.L. Brugsma – zelf een fel tegenstander van plaatsing – kwam het jarenlange rumoer over het NAVO-dubbelbesluit achteraf gezien eigenlijk neer op *much ado about nothing*. ■

Links: Een demonstrante praat met twee soldaten op het Binnenhof, waar op dat moment de barbecue voor het zomerreces van de Tweede Kamer wordt gehouden, 30 juni 1983. Foto: Rob Croes, Anefo, Nationaal Archief.
Onder: Premier Ruud Lubbers probeert een toespraak te houden tijdens de slotmanifestatie van het volkspetitionnement tegen kruisraketten. Veel aanwezigen gaan met hun rug naar hem toestaan uit protest. Maarten van Traa, lid van het Komitee Kruisraketten Nee, maant tot stilte, 26 oktober 1985. Foto: Rob Croes, Anefo, Nationaal Archief.



Verder lezen

- G. ten Berge**, *Vredesbeweger. Ervaringen in de vredesbeweging 1973-2008* (Nijmegen 2008).
- R. van Diepen**, *Hollanditis. Nederland en het kernwapendebat, 1977-1987* (Amsterdam 2004).
- B.J. van Eenennaam**, *Achtenveertig kruisraketten. Hoogspanning in de Lage Landen* (Den Haag 1988).
- Ph.P. Everts en G. Walraven**, *Vredesbeweging* (Utrecht 1984).
- M.J. Faber**, *Vooruitgeschoven spionnen. Bevrijd uit de boeien van de Koude Oorlog* (Utrecht 2007).
- I.D. Verkuil**, *De grote illusie. De Nederlandse vredesbeweging na 1945* (Utrecht 1985).